

ผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี

เพื่อจะทำให้สามารถเข้าใจถึงประเด็นของผู้นำศาสนาอิสลามได้อย่างชัดเจนและลึกซึ้ง การศึกษาในบทนี้จึงจะแยกพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจากระดับกว้างไปสู่ระดับย่อย คือจะศึกษาสภาพโดยทั่วไปของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้และจังหวัดปัตตานี ก่อนจะศึกษาถึงรายละเอียดเกี่ยวกับผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีต่อไป

สภาพโดยทั่วไปของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้

5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยจังหวัด นราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล และสงขลา ในสมัยการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ.2439 นั้นบริเวณ 7 หัวเมืองปักษ์ใต้ ซึ่งประกอบด้วยเมืองปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง ระแงะ รามันห์ สายบุรี และหนองจิก ถูกรวมเข้าเป็น "บริเวณ 7 หัวเมืองอิสลามภาคใต้" ขึ้นอยู่กับมณฑลนครศรีธรรมราช และได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงหัวเมืองเหล่านี้เรื่อยมาตามลำดับจนถึงหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อปี พ.ศ. 2475 โดยมีการยกเลิกการปกครองที่เรียกว่า "มณฑล" และเรียกชื่อใหม่ว่า "จังหวัด" เป็นเขตการปกครองหนึ่งขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย เมืองปัตตานี ยะลา และเมืองนราธิวาสหรือบางนราเดิมก็ถูกจัดตั้งขึ้นเป็นจังหวัดตั้งแต่ปี พ.ศ.2476 เป็นต้นมา และรวมทั้งจังหวัดสตูล และสงขลาด้วย ซึ่งถือเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีลักษณะเฉพาะตัว กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ทางราชการจึงเรียกประชาชนเหล่านี้ว่า "ชาวไทยมุสลิม" เพื่อไม่ให้เกิดความแตกต่างทางด้านความคิดความรู้สึกระหว่างประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้และประชาชนในจังหวัดอื่นมากเกินไป

5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพื้นที่รวมกัน 21,145 ตารางกิโลเมตรหรือ 13,207,540 ไร่ ในปี พ.ศ.2532 มีประชากรทั้งสิ้น 2,168,648 คน โดยจังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่และประชากรมากที่สุด ขณะที่จังหวัดปัตตานีมีพื้นที่น้อยที่สุด คือมีพื้นที่เพียง 1,285,175 ไร่เท่านั้นเอง อาณาเขตของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ แยกออกได้ดังนี้คือ

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดพัทลุง จังหวัดตรัง และจังหวัดนครศรีธรรมราช

ทิศตะวันออก ติดต่อกับทะเลจีนใต้

ทิศใต้ ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย

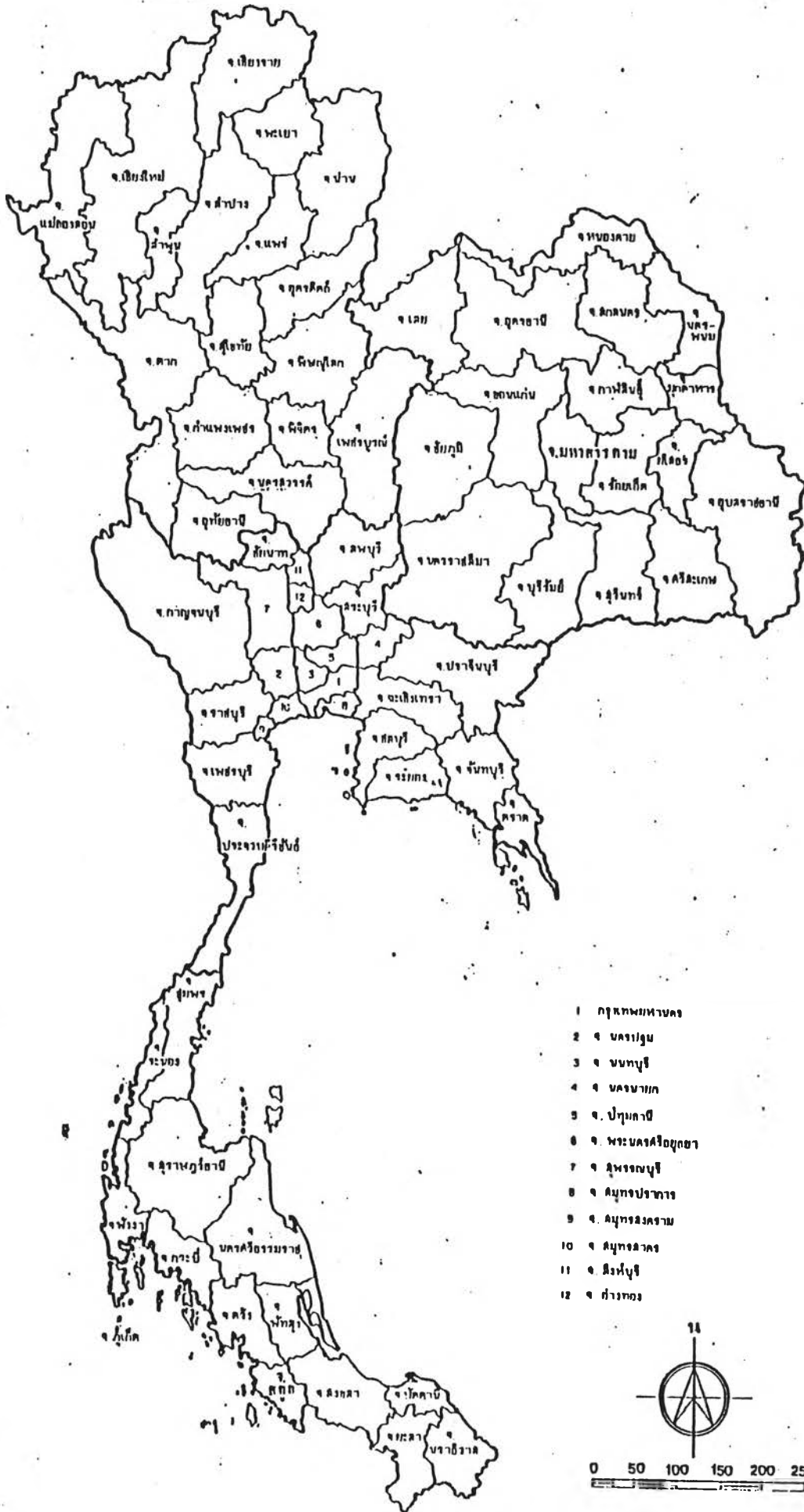
ทิศตะวันออกเฉียง ติดต่อกับทะเลอันดามัน

ภูมิประเทศโดยทั่วไปของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นภูเขา และป่าทึบร้อยละ 34 ของพื้นที่ เป็นลอนลาด อีกร้อยละ 20 เป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล พรุ และป่าชายเลน มีทิวเขาสันกาลาคีรีเป็นอาณาเขตกั้นตามพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย และทิวเขานครศรีธรรมราชกั้นระหว่างจังหวัดสตูลกับจังหวัดสงขลา มีฝั่งทะเลด้านตะวันออกยาว 330 กิโลเมตร และด้านตะวันตกยาว 144.8 กิโลเมตร¹

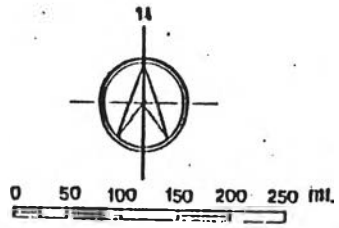
5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ แบ่งการปกครองออกเป็น 41 อำเภอ 9 กิ่งอำเภอ 391 ตำบล 2,531 หมู่บ้าน 10 เทศบาล 37 สุขาภิบาล และ 488,721 หลังคาเรือน ทั้งนี้เมืองชายแดนที่สำคัญหลายเมืองคือ ตำบลป่าตองเบงฮาร์ ตำบลจังโหลน อ. สะเตาะ จังหวัดสงขลา ตำบลคูหาหนิง โก-ลก ตำบลตากย จังหวัดนราธิวาส ตำบลเบตง จังหวัดยะลา และสตูล จากจำนวนประชากรทั้ง 2,168,648 คนนั้น คิดเป็นร้อยละ 39.3 ของจำนวนประชากรในภาคใต้ทั้งหมด โดยร้อยละ 56.3 นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 42.9 นับถือศาสนาพุทธ และส่วนที่เหลืออีกเล็กน้อยนับถือศาสนาอื่นๆ ทั้งนี้จังหวัดนราธิวาสมีประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.0 ของประชากรทั้งหมดของจังหวัด รองลงมาได้แก่ จังหวัดปัตตานี คิดเป็นร้อยละ 73.2 จังหวัดสตูลร้อยละ 66.0 จังหวัดยะลาร้อยละ 63.0 และสงขลาร้อยละ 33.0 ตามลำดับ ทำให้ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีศาสนสถานประเภทต่างๆ ถึง 2,406 แห่ง โดยแยกเป็นมัสยิด-สุเหร่าจำนวน 1,590 แห่ง วัด 70 แห่ง สำนักสงฆ์ 86 แห่ง ศาลเจ้า 3 แห่ง โบสถ์คริสต์ 15 แห่ง วัดยวน 1 แห่ง และโบสถ์ฮินดู 1 แห่ง²

¹ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ชายแดนภาคใต้ 2534 (รายงานประจำปีงบประมาณ 2534, กันยายน 2534).

² เรื่องเดียวกัน.

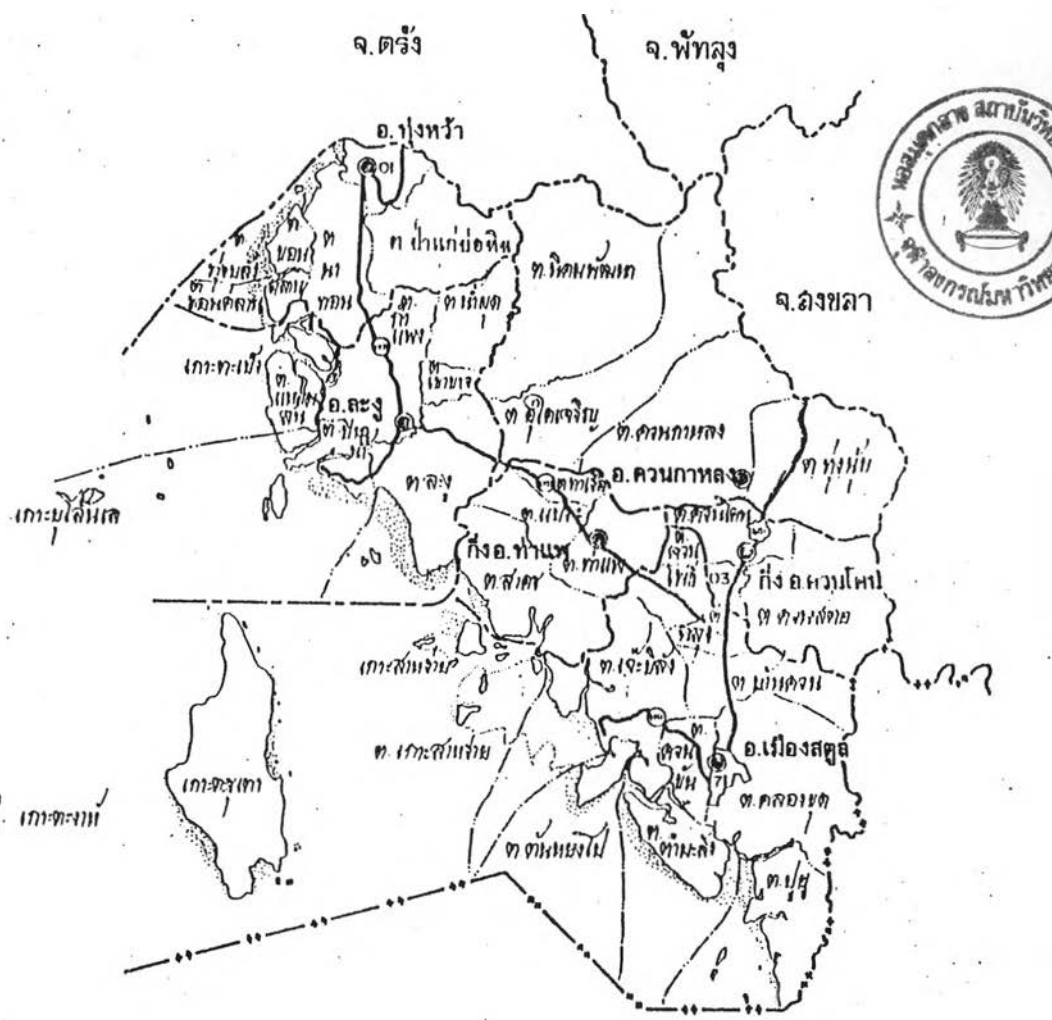
- 1 กรุงเทพมหานคร
- 2 กรุงเทพมหานคร
- 3 กรุงเทพมหานคร
- 4 กรุงเทพมหานคร
- 5 กรุงเทพมหานคร
- 6 กรุงเทพมหานคร
- 7 กรุงเทพมหานคร
- 8 กรุงเทพมหานคร
- 9 กรุงเทพมหานคร
- 10 กรุงเทพมหานคร
- 11 กรุงเทพมหานคร
- 12 กรุงเทพมหานคร

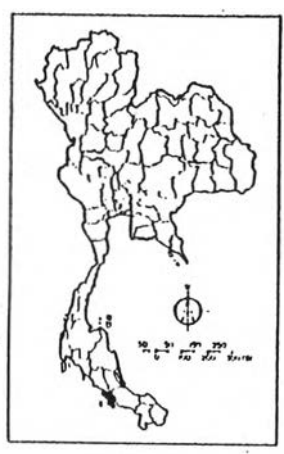

ภาคใต้

50 25 0 50 100 150 กม.

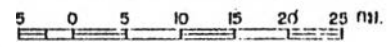
ลหุพันธ์รัฐ มาเลเบียม

ตำบลในเขตเทศบาลเมืองสตูล
 ๗๑ ต. คิมแห
 ตำบลในเขตอำเภอทุ่งหวา
 ๐๑ ต. ทุ่งหวา
 ตำบลในเขตกิ่งอำเภอควยควนโคน
 ๐๓ ต. ป่าเขือ

แผนที่จังหวัดสตูล (๕๘)

ตำบลในเขตเทศบาลเมืองสงขลา

71 ต. ปอแดง

ตำบลในเขตเทศบาลเมืองหาดใหญ่

71 ต. หาดใหญ่

72 ต. ควนเนียง

73 ต. กยพอง

ตำบลในเขตเทศบาลตำบลและเขา

01 ต. สะเตาะ

ตำบลในเขตอำเภอเมืองสงขลา

03 ต. เกษมณี

14 ต. รังษัง

17 ต. หัวเขา

ตำบลในเขตอำเภอจะนะ

02 ต. ชูศักดิ์เขาย

11 ต. ป่าชิง

ตำบลในเขตอำเภอเทพา

08 ต. นาทมอศรี

ตำบลในเขตอำเภอหาดใหญ่

07 ต. คลองขุดเกาะ

20 ต. บึงเกาะ

23 ต. นมัทม

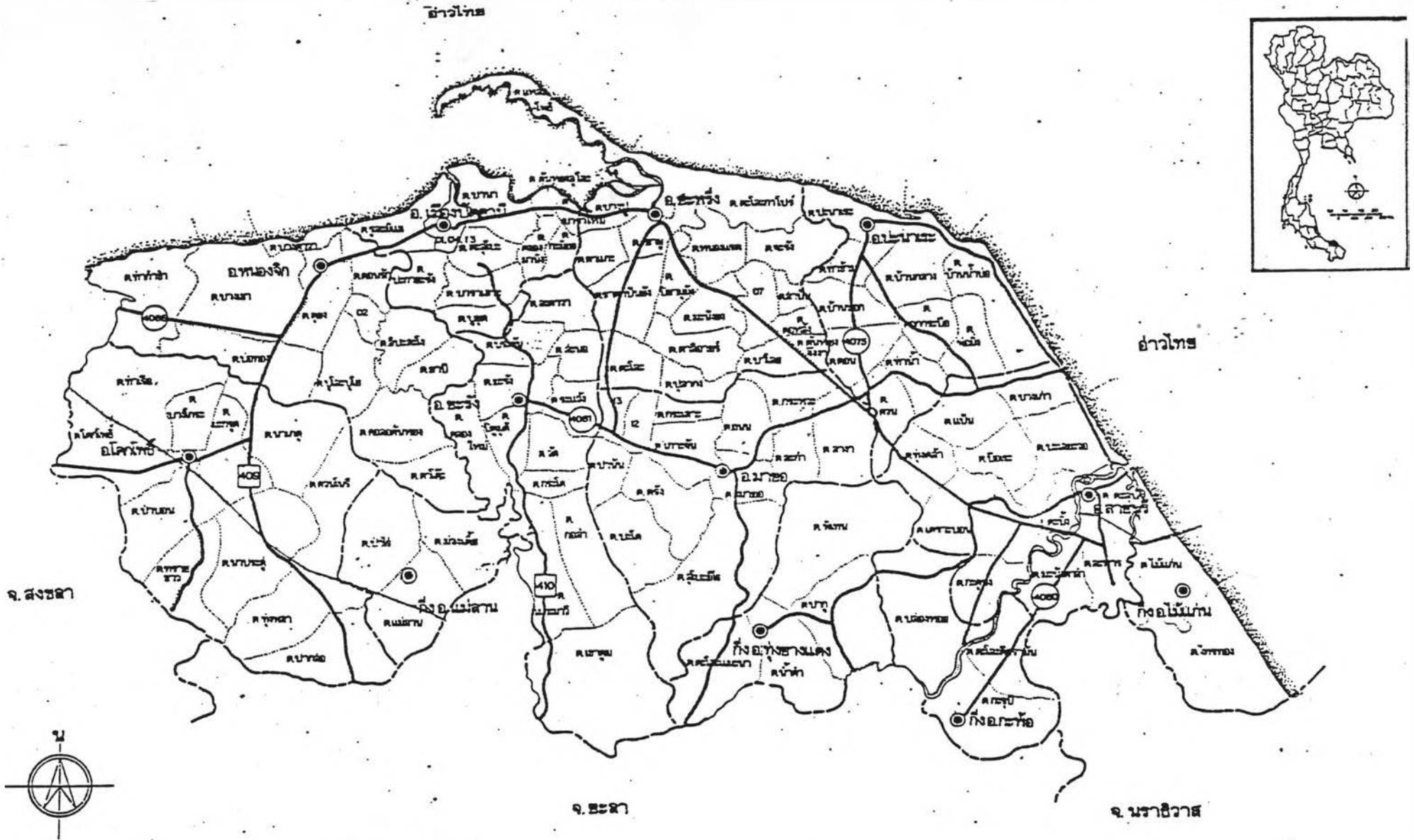

แผนที่จังหวัดสงขลา (๕๕)

๕ ๐ ๕ ๑๐ ๑๕ ๒๐ ๒๕ กม.

สหพันธรัฐ มาเลเซีย

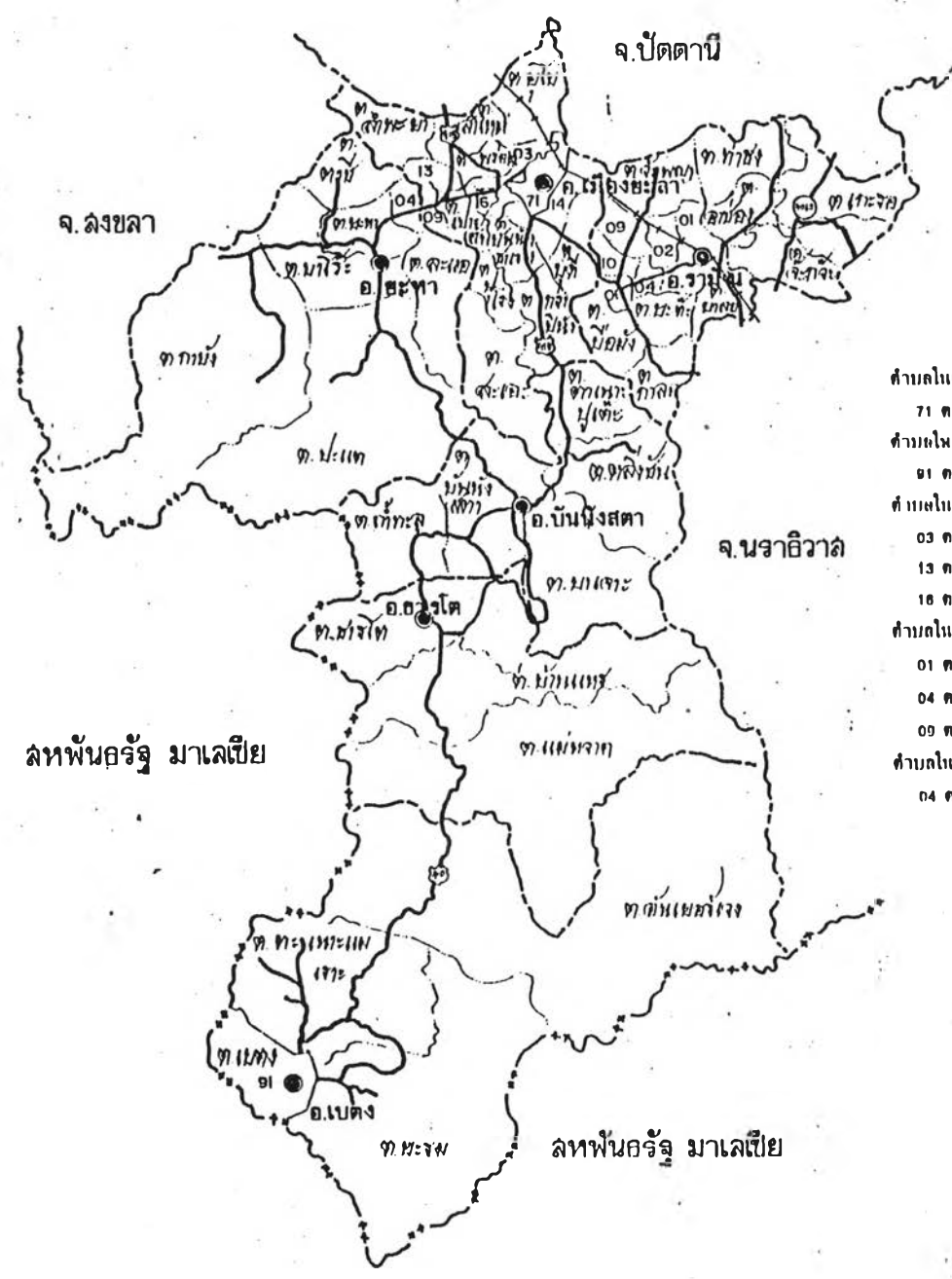
จ. ยะลา

แผนที่จังหวัดปัตตานี (31)

อำเภอในเขตเทศบาลเมืองปัตตานี		อำเภอในเขตนครยะกาฬ	
01 ส.ตะนาวศรี	04 ส.ปะปะลา	07 ส.บันทวน	
13 ส.อนนะบุรี		อำเภอในเขตนครหนองจิก	
		02 ส.เกาะเปาะ	
		08 ส.ปะนาเระ	15 ส.ตาคลี

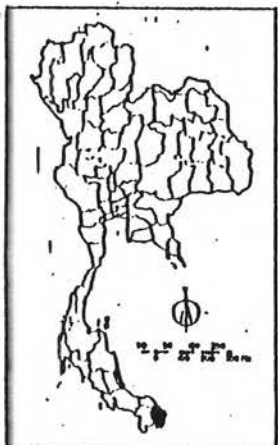
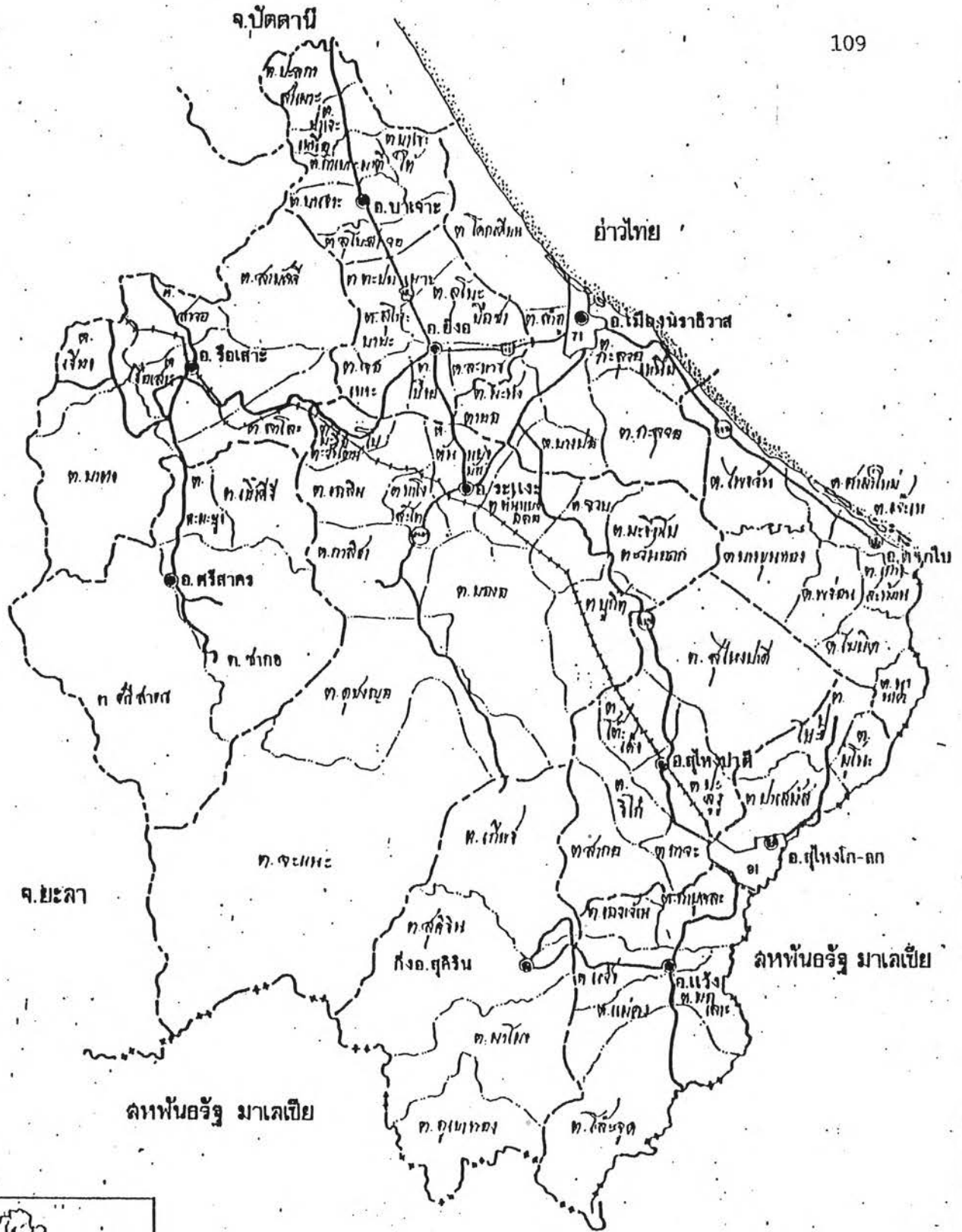
- ตำบลในเขตเทศบาลเมืองระยอง
- 71 ต. สะเตาะ
- ตำบลในเขตเทศบาลตำบลเบตง
- ๑1 ต. เบตง
- ตำบลในเขตอำเภอเมืองระยอง
- 03 ต. ท่าศาลา
- 09 ต. ตะลา
- 13 ต. สัตต
- 14 ต. สะเตาะนอก
- 16 ต. หาดสำราญ
- ตำบลในเขตอำเภอเวียงชัย
- 01 ต. หาดสำราญ
- 02 ต. กอขย
- 04 ต. กาลุรง
- 06 ต. โทคาบรุ
- 09 ต. เจริญ
- 10 ต. บางโพธิ์
- ตำบลในเขตอำเภอชะอำ
- 04 ต. บางโพธิ์

ลพบุรี อยุธยา

ลพบุรี อยุธยา

แผนที่จังหวัดระยอง (44)
 5 0 5 10 15 20 25 กม.

ตำบลในเขตเทศบาลเมืองเรศวร
 ๗๓ ค. บางนา
 ตำบลในเขตเทศบาลตำบลสุโขทัย-ลก
 ๗๑ ค. สุโขทัย-ลก

แผนที่จังหวัดนราธิวาส (24)

0 5 10 15 กม.

ตารางที่ 9 ร้อยละของจำนวนประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ 5 จังหวัด
เมื่อปี พ.ศ.2531

จังหวัด	ประชากรรวม (คน)	ประชากรที่นับถือ ศาสนาอิสลาม (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1. ปัตตานี	510,310	392,206	76.80	
2. นราธิวาส	531,943	410,581	77.18	
3. สตูล	210,853	136,994	65	
4. ยะลา	336,689	207,428	61.60	
5. สงขลา	1,045,348	208,639	19.95	
รวม	2,635,143	1,355,848	51.45	

ที่มา : สัมฤทธิ์ มีวงศ์อุโฆษ, สยามออลมาแนค 2531-2532 (กรุงเทพฯ: บริษัทสยามบรรณ
จำกัด, 2532), หน้า 424, 471, 479, 496 และ 512.

กองทะเบียน, กรมการปกครอง, กระทรวงมหาดไทย.

ประชากรของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ร้อยละ 75.9 มีการประกอบอาชีพต่างๆ
มากกว่า 1 อาชีพ อีกร้อยละ 24.1 ประกอบอาชีพอย่างเดียว ทั้งนี้สามารถแยกประเภทอาชีพที่
สำคัญออกได้ดังนี้ คือ ทำสวนยางพารา ทำการประมง ทำนา ทำการเลี้ยงสัตว์ การค้าและ
การเงิน และอาชีพอุตสาหกรรม ส่วนที่มีอาชีพเป็นข้าราชการในกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ มี
อยู่ไม่มากนัก ประมาณ 52,362 คน ในปี พ.ศ.2531 ทั้ง 5 จังหวัดนี้มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจำนวน
55,074 ล้านบาทหรือคิดเป็นร้อยละ 37.7 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคใต้ทั้งหมด ประชาชนมี
รายได้เฉลี่ยต่อหัวประมาณ 19,782 บาทในปี พ.ศ.2531 ขณะที่รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากร
ในภาคใต้เฉลี่ยประมาณ 20,381 บาทต่อคน³

³ เรื่องเดียวกัน.

ปัญหาสำคัญของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ได้แก่ ปัญหาเรื่องศาสนา ศาสนาควรมีความต้องการแบ่งแยกดินแดนของคนบางกลุ่ม ปัญหาตามแนวชายแดน ปัญหาการแทรกแซงจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองโดยตรง จนทางราชการต้องเข้าไปดำเนินการโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาและไว้มอบ (mobilized) ให้ประชาชนหันมาให้การสนับสนุนการปกครองของรัฐบาลไทย เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนไทยอยู่ในผืนแผ่นดินไทยมากยิ่งขึ้น จนปัจจุบันปัญหาต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นได้บรรเทาลงบ้าง แต่ก็ยังคงมีปัญหาทางด้านอื่นๆ อยู่บ้าง เช่น ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพของประชาชน ปัญหาทางสังคมที่ค่อนข้างจะเป็นสังคมปิด ปัญหาทางด้านการศึกษา เนื่องจากประชากรบางกลุ่มไม่นิยมให้ลูกหลานได้รับการศึกษาต่อในระดับสูงๆ และปัญหาทางด้านสาธารณสุข ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยของประชาชน เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งอาจแยกพิจารณาปัญหาและรายละเอียดทางด้านต่างๆ ของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ ดังนี้คือ

1. ทางด้านเศรษฐกิจ พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติ ขาดเทคโนโลยีและเครื่องมือสมัยใหม่ ประกอบกับพื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำจึงทำให้ได้ผลผลิตต่ำไปด้วย อาชีพหลักของประชาชน ได้แก่ การทำสวนยาง การทำนา และการประมง เป็นอาชีพที่ดำเนินการตามแบบอย่างของบรรพบุรุษ ในการทำสวนยางนั้น พบว่าในปี พ.ศ. 2528 มีพื้นที่เพาะปลูก 3,955,999 ไร่ สามารถส่งผลผลิตยางออกจำหน่ายได้ 298,557 ตัน คิดเป็นมูลค่าเท่ากับ 5,847.4 ล้านบาท คิดเป็นปริมาณการส่งยางออกจำหน่ายร้อยละ 73.92 ของภาคใต้ และคิดเป็นร้อยละ 45.20 ของประเทศ อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่ของผู้ทำสวนยางจะเป็นผู้ถือครองที่ดินแปลงเล็กๆ ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ขณะเดียวกันการผลิตยางก็ยังมีคุณภาพต่ำไม่ตรงตามความต้องการของตลาด รวมทั้งราคายางก็เป็นไปตามตลาดโลกหรือผู้ซื้อเป็นผู้กำหนด ในด้านการทำนาก็มีการถือครองที่ดินน้อยเช่นกัน กล่าวคือมีประมาณครอบครัวละ 13 ไร่ จากสถิติพบว่า แม้จะมีผลผลิตข้าวต่อไร่อยู่ในเกณฑ์ดี คือ ประมาณ 310 ก.ก. ต่อไร่สำหรับข้าวนาปี และประมาณ 596 ก.ก. ต่อไร่สำหรับข้าวนาปรัง แต่เนื่องจากพื้นที่การผลิตที่จำกัดทำให้ผลผลิตมีน้อยไม่พอเพียงสำหรับการบริโภคของท้องถิ่นแต่อย่างใด สถิติข้อมูลการผลิตข้าวของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้สรุปไว้ในตาราง 10 และ 11 ดังนี้ คือ

ตารางที่ 10 พื้นที่ผลข้าวและผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวมายปีใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้
ฤดูกาลผลิตปี พ.ศ.2528

จังหวัด	พื้นที่ เพาะปลูก (ไร่)	พื้นที่ เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตทั้งหมด (ตัน)	ผลผลิตเฉลี่ย ต่อไร่ (ก.ก.)
สงขลา	414,158	394,015	93,600	238
ปัตตานี	257,794	222,743	67,542	303
นราธิวาส	218,226	193,565	62,849	325
สตูล	151,819	148,431	40,687	274
ยะลา	61,103	59,056	16,559	280
รวม	1,103,100	1,017,810	281,237	284

ที่มา : หน่วยวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคใต้, ข้อมูลด้านเศรษฐกิจของจังหวัด
ชายแดนภาคใต้, (กุมภาพันธ์, 2529).

ตารางที่ 11 พื้นที่ผลิตข้าวและผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวนาปรังใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้
ฤดูกาลผลิตปี พ.ศ.2528

จังหวัด	พื้นที่ เพาะปลูก (ไร่)	พื้นที่ เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตทั้งหมด (ตัน)	ผลผลิตเฉลี่ย ต่อไร่ (ก.ก.)
สงขลา	26,845	26,845	11,811	440
ปัตตานี	19,987	19,987	8,204	410
นราธิวาส	13,186	13,186	5,274	400
สตูล	2,688	2,688	961	358
ยะลา	295	295	118	400
รวม	63,001	63,001	26,368	402

ที่มา : หน่วยวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคใต้, ข้อมูลด้านเศรษฐกิจของจังหวัดชายแดนภาคใต้, (กุมภาพันธ์, 2529).

ทางด้านการประมงก็ไม่แตกต่างจากการเกษตรสาขาอื่นเท่าไรนัก กล่าวคือ ส่วนใหญ่ชาวประมงยังจับปลาด้วยเครื่องมือคุณภาพต่ำ มีน้อยรายที่ทำเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งต้องประสบกับปัญหา น้ำมันเชื้อเพลิงมีราคาแพง ปัญหาโจรสลัด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่มีปริมาณสัตว์น้ำจำนวนน้อยลง ทำให้จับสัตว์น้ำจำนวนน้อยลง ส่วนการประมงน้ำจืด แม้จะมีผู้สนใจลงทุนเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และสัตว์น้ำอื่นๆ เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นนักลงทุนจากจังหวัดอื่น ประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ทำการประมงส่วนใหญ่จึงเน้นทำประมงน้ำเค็มเป็นหลักเช่นเดิม

2. ทางด้านสังคม จากตารางที่ 9 ข้างต้นนี้ จะเห็นว่าประชากรส่วนใหญ่ของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้นับถือศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดนราธิวาส และปัตตานี ทำให้ชาวไทยมุสลิมกลายเป็นชนกลุ่มใหญ่ ขณะที่ประชาชนที่นับถือพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ กลายเป็นชนกลุ่มน้อย ในระยะแรกๆ นั้น สัดส่วนของการนับถือศาสนาดังกล่าวก็เป็นปัจจัยของปัญหาสังคมประการหนึ่ง กล่าวคือมีชาวไทยมุสลิมที่นิยมมาเลเซีย และได้รับการสนับสนุนจากประเทศอิสลามบางประเทศพยายามจะแบ่งแยกดินแดนบางส่วนของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ไปขึ้นกับมาเลเซียหรือตั้งเป็นรัฐอิสระ ซึ่งทางราชการต้องทำการปราบปราม โดยรู้จักกันในชื่อกลุ่มขบวนการโจรก่อการร้าย (ขจก.) กลุ่มโจรคอมมิวนิสต์มาลายา (จคม.) ขบวนการก่อการร้ายเพื่อแบ่งแยกดินแดน และ ผกค. เหล่านี้เป็นต้น

ทางด้านการศึกษานั้น พบว่ามีประชาชนจำนวนมากใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือ คือไม่เคยผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนของประเทศไทยเลย กล่าวคือพบว่ามียุ่ประมาณ 100,000 คนในปี พ.ศ. 2528 ทั้งนี้เพราะชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนทางด้านศาสนาตามโรงเรียนเอกชนต่างๆ ในประเทศและส่งไปเรียนในประเทศมาเลเซียมากกว่า เนื่องจากการดำรงชีวิตประจำวันจะใช้ภาษามลายูเป็นหลัก ยกเว้นการติดต่อกับทางราชการ หรือบุคคลนอกสังคมเท่านั้น⁴ ชาวไทยมุสลิมใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความผูกพันใกล้ชิดกับศาสนา ทำให้มีประเพณีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มที่โดดเด่นแตกต่างไปจากคนไทยที่นับถือศาสนาอื่น เช่น การนิยมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาทางด้านศาสนา การสนับสนุนให้บุตรหลานแต่งงานขณะอายุยังน้อย การนิยมพูดภาษามลายูในกลุ่ม เหล่านี้เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นการยากต่อ

⁴ ขจิตถัย บุษย์พันธ์, ไทยมุสลิม (กรุงเทพมหานคร: แพรววิทยา, 2519).

การอบรมกลุ่มอมเกลากทางสังคม (socialized) ให้ชาวไทยมุสลิมใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้หันมาเปิดรับวัฒนธรรมและความรู้ที่หลากหลายภายนอกสังคมของพวกเขาในเวลานั้น ซึ่งรวมทั้งการหันเหความสนใจของประชาชนมาสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วย

3. ทางด้านการเมืองการปกครอง ดินแดนทางภาคใต้มีความเป็นมาอันยาวนานตามประวัติศาสตร์ ทั้งเคยเป็นดินแดนอิสระและเคยตกอยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยหลายครั้ง จนปรากฏเด่นชัดว่าอิทธิพลของไทยครอบงำดินแดนเหล่านี้นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นต้นมา เมืองต่างๆ ที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อนในดินแดนแถบนี้ ถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองหลายครั้งนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา จนถูกจัดให้เป็นเขตการปกครองที่เรียกว่า "จังหวัด" เมื่อปี พ.ศ. 2476 ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ 1 ปี รัฐบาลไทยในส่วนกลางได้ดำเนินนโยบายหลายอย่างในทางที่จะให้นับว่าจิตใจประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้หันมาร่วมมือกับรัฐบาลเพื่อสะดวกต่อการปกครองของทางราชการ เช่น ในสมัยนายกรัฐมนตรีปรีดี พนมยงค์ ได้ออกประกาศใช้ พ.ร.บ. อุบเิมำศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2488 ยอมรับฐานะพิเศษของกฎหมายว่าด้วยเรื่องครอบครัวและมรดกของอิสลาม ช่วงปี พ.ศ. 2509-2514 "ปอเนาะ" ได้รับการขึ้นทะเบียนยกฐานะเป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามโดยสมบูรณ์ ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ดำเนินการขยายและส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียนตามปกติพร้อมๆ กันไปด้วย ปี พ.ศ. 2507 ได้จัดตั้งศูนย์ประสานงานการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศปต.) ขึ้นเพื่อดำเนินงานด้านประชาสัมพันธ์และการติดตามข่าวสารทางด้านต่างๆ ในขณะเดียวกันและต่อมา ก็ได้มีการจัดตั้งองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรพัฒนาต่างๆ เพื่อรองรับนโยบายที่สำคัญๆ เช่น ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 โครงการ "พัฒนาเพื่อความหวังใหม่" หรือ "ซาอ์บันบาอู" เหล่านี้เป็นต้น

ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนนั้น ทางราชการจะเข้าไปแนะนำประชาชนเกี่ยวกับการเลือกตั้งโดยสม่ำเสมอทุกครั้งที่ในแต่ละกาลเลือกตั้งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา จนปัจจุบัน ประชาชนใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้มีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น โดยได้ใช้สิทธิเลือกตั้งตัวแทนในหลายระดับ นับตั้งแต่กรรมการมัสยิด กรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านกำนัน สมาชิกสภาตำบล สมาชิกสภาจังหวัด (สจ.) สมาชิกสภาเทศบาล (สท.) และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) เป็นต้น จนอาจสรุปได้ว่าประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองมาากพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปัญหาทางด้านอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว คือสภาพทางสังคม และเศรษฐกิจ ปัญหาทางด้านการเมืองการ

ปกครองก็ยังมีอยู่มาก ทั้งในด้านความสำนึก พฤติกรรม และการมีส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าวข้างต้น

4. ทางด้านศาสนา ศาสนาอิสลามสอนให้คนศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียวคือ พระอัลเลาะห์ การพและเชื่อฟังพระคัมภีร์กูรออัน รวมทั้งผู้นำศาสนา ซึ่งเป็นแนวลอนทางด้านความคิด ขณะเดียวกันก็สอนให้คนปฏิบัติดีประพฤติชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน ประจำเดือน ประจำปี ซึ่งเป็นคำสอนทางด้านการปฏิบัติที่เคร่งครัดมาก เหตุนี้ในชุมชนต่างๆ ผู้นำทางศาสนาจึงได้รับการเคารพยกย่องมากทั้งโต๊ะครู อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน⁵

ในทางความคิดที่เรียนรู้จากศาสนานั้น ชาวไทยมุสลิมต้องเรียนรู้คัมภีร์กูรออัน โดยเข้าเรียนในโรงเรียนสอนศาสนา (ปอเนาะ) เมื่อเยาว์วัย เด็กจะสามารถท่องจำขึ้นใจ และสามารถจดจำได้จนโตเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งหลายคนจะกลายเป็นผู้นำทางศาสนาของชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ ส่วนในทางการปฏิบัติ นอกจากการสวดมนต์ หรือ "การทำละหมาด" วันละ 4-5 ครั้งแล้ว ชาวมุสลิมต้องประกาศศรัทธา 7 ครั้ง เป็นอย่างน้อยตลอดชีวิต ต้องทำการบริจาคทาน (ออกซะกาต) การถือศีลอด 1 เดือนในเดือนรอมฎอน การทำพิธีฮัจญ์ ในเดือนที่ 12 ของปฏิทินอิสลาม (เดือนตุล-ฮัจจาห์) เป็นต้น เหตุนี้ชาวไทยมุสลิมใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีความผูกพันกับศาสนามาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำศาสนาในชุมชนต่างๆ คือ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการนำประชาชนปฏิบัติศาสนกิจ บริหารมัสยิด เป็นผู้ตัดสินเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในแต่ละชุมชน เป็นต้น ซึ่งจะกล่าวถึงเรื่องผู้นำทางศาสนาอิสลามโดยละเอียดในส่วนของหัวข้อผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีโดยเฉพาะ

ตามเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ชาวไทยมุสลิมใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงมีความเคร่งครัดในทางศาสนาจนเป็นแบบอย่าง เฉพาะของสังคม ศาสนาอิสลามจึงมีลักษณะเป็นศาสนาแห่งจิตใจ เป็นศาสนาแห่งความรู้สึกนึกคิดและการปฏิบัติ โดยไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องหมายแทนหรือรูปสักการะ การนับถือศาสนาจึงมีแต่การปฏิบัติศาสนกิจด้วยการระลึกนึกถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของด้วยจิตใจอันแท้จริง

⁵ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ศาสนาอิสลาม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521).

โดยสรุปแล้ว สังคมของ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นสิ่งที่มีค่ามีเอกลักษณ์เฉพาะ คือผูกพันอยู่กับศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีเฉพาะอย่าง จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจจะทำการศึกษาด้านความคิดเห็นของประชาชนเหล่านั้นในทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดเห็นต่อระบบพรรคการเมือง ซึ่งถือว่าเป็นองค์การสำคัญทางการเมืองในทุกรูปแบบการปกครองของโลกปัจจุบัน ทั้งนี้เมื่อเริ่มจะศึกษาประเด็นนี้ในจังหวัดปัตตานี เพราะข้อจำกัดของเวลาและทุนทรัพย์ ในหัวข้อต่อไปจึงจะพิจารณา เรื่องสภาพโดยทั่วไปของจังหวัดปัตตานีเป็นพื้นฐานก่อนๆ จะเริ่มพิจารณากลุ่มศึกษา คือผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีโดยตรงต่อไป

สภาพโดยทั่วไปของจังหวัดปัตตานี

ถ้าพิจารณาเปรียบเทียบกับทางด้านพื้นที่แล้วปัตตานีนับเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เล็กที่สุดใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และนับเป็นจังหวัดที่ไม่มีอาณาเขตติดต่อกับชายแดนประเทศมาเลเซียแต่อย่างใด ทั้งนี้ปัตตานีมีอาณาเขตติดต่อกับส่วนอื่นๆ รอบด้าน คือ

- ทิศเหนือ ติดต่อกับทะเลจีนใต้
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับทะเลจีนใต้และจังหวัดนราธิวาส
- ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดนราธิวาสและจังหวัดยะลา
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดสงขลา

จังหวัดปัตตานีมีพื้นที่ทั้งหมดรวม 2,109 ตารางกิโลเมตร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก อย่างไรก็ตาม สภาพดินชายฝั่งยังเป็นดินเค็มผาดและมีความกระต่างสูง ในพื้นที่จังหวัดปัตตานีมีภูเขาที่สำคัญได้แก่ ภูเขาทรายขาวอยู่ในเทือกเขาสันกาลาคีรี นอกนั้นก็ เป็นภูเขาเล็กๆ กระจายอยู่ทั่วไปตามที่ราบชายฝั่ง มีแม่น้ำที่สำคัญ 2 สาย คือแม่น้ำตานี และแม่น้ำสายบุรี สภาพภูมิอากาศของจังหวัดปัตตานีมีความอบอุ่นตลอดปี อุณหภูมิเฉลี่ย 27.5 องศาเซลเซียส มีฝนตกชุกในระหว่างเดือนธันวาคม-มกราคม โดยฝนตกเฉลี่ย 72 นิ้วต่อปี โดยทั่วไปจังหวัดปัตตานีมี 2 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อนระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงกรกฎาคม และฤดูฝนระหว่างเดือนธันวาคมถึงมกราคม ที่ตั้งของจังหวัดปัตตานีอยู่ระหว่างละติจูดที่ 6° , 56' ลิปดา 48" พิลิปดา กับละติจูด 6° , 32' ลิปดา 48" พิลิปดาเหนือและลองติจูด 101° , 45' ลิปดา 15" พิลิปดา กับ 101° , 1' ลิปดา 8" พิลิปดาตะวันออก

จังหวัดปัตตานีแบ่งการปกครองออกเป็น 8 อำเภอกับ 4 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอสายบุรี อำเภอโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง อำเภอปะนาเระ อำเภอมายย อำเภอหนองจิก อำเภอยะรัง กิ่งอำเภอไม้แก่น กิ่งอำเภอทุ่งยางแดง กิ่งอำเภอกะพ้อ และกิ่งอำเภอแม่ลาน ทั้งนี้ในแต่ละอำเภอ และกิ่งอำเภอได้แยกการปกครองเป็นตำบลและหมู่บ้าน ดังรายละเอียดในตารางที่ 12 ต่อไปนี้

ตารางที่ 12 จำนวนอำเภอ กิ่งอำเภอ ตำบล หมู่บ้านและประชากร ในจังหวัดปัตตานี พ.ศ.2533

อำเภอ/ กิ่งอำเภอ	จำนวน		จำนวนเนื้อที่ (ตร.กม.)	ระยะทาง ห่างจาก จังหวัด (กม.)	จำนวน ประชากร (คน)	ตำบลที่เป็น		
	หมู่บ้าน	ตำบล				เทศ บาล	ชาย แดน	เกาะ
1. อำเภอเมือง	13	63	96.837	0.50	93,680	-	-	-
2. อำเภอยะรัง	12	69	183.952	15	71,206	-	-	-
3. อำเภอหนองจิก	12	69	231.526	8	61,462	-	-	-
4. อำเภอโคกโพธิ์	11	73	316.608	26	59,217	-	-	-
5. อำเภอยะหริ่ง	18	76	196.829	14	66,562	-	-	-
6. อำเภอปะนาเระ	10	52	144.058	43	38,593	-	1	-
7. อำเภอมายอ	13	56	216.136	29	44,590	-	-	-
8. อำเภอสายบุรี	11	57	178.424	50	51,210	1	-	-
9. กิ่ง อ. ไม้แก่น (อ.สายบุรี)	2	16	55.201	65	8,928	-	-	-
10. กิ่ง อ. พังยางแดง (อ.มายอ)	4	19	114.970	45	13,639	-	1	-
11. กิ่ง อ. กะพ้อ (อ.สายบุรี)	3	23	93.815	68	11,675	-	-	-
12. กิ่ง อ. แม่ลาน (อ.โคกโพธิ์)	3	17	112.000	30	12,115	-	-	-
รวม 8 อำเภอ 4 กิ่งอำเภอ	112	590	1,940.356		532,877	4	0	2

ที่มา : กองปกครองท้องถิ่น งานทะเบียนท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ข้อมูลการปกครองท้องถิ่นปี 2533.

จากข้อมูลปี พ.ศ.2533 จังหวัดปัตตานีมีประชากรรวม 537,542 คน แยกเป็นชาย 264,266 คน หญิง 273,276 คน มีจำนวนบ้านเรือนราษฎรทั้งหมด 94,765 หลังคาเรือน โดยอำเภอยะรังเป็นอำเภอที่มีประชากรหนาแน่นที่สุดคือมีจำนวนถึง 71,876 คน รองลงมาคือ อำเภอยะหริ่ง อำเภอหนองจิก และอำเภอโคกโพธิ์ ตามลำดับ ส่วนอำเภอที่มีประชากรน้อยที่สุดคือกิ่งอำเภอไม้แก่น มีประชากรเพียง 8,952 คน และมีบ้านเรือนเพียง 1,835 หลังคาเรือน เท่านั้น (โปรดดูรายละเอียดในตารางที่ 13 หน้า 120)

จากจำนวนประชากรทั้งหมดของจังหวัดปัตตานี จะพบว่าส่วนใหญ่คือ 392,206 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 76.80 ที่นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้จังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดที่มีศาสนสถานทางศาสนาอิสลามหรือมัสยิดจำนวนมาก โดยมีจำนวนมัสยิดถึง 540 แห่งทั่วทั้งจังหวัด โดยอำเภอยะรังมีจำนวนมัสยิดมากที่สุดถึง 88 แห่ง รองลงมาคือ อำเภอยะหริ่ง อำเภอหนองจิก และอำเภอสายบุรี ตามลำดับ ที่มีน้อยที่สุดคือกิ่งอำเภอแม่ลาน มีจำนวน 11 แห่งเท่านั้น (โปรดดูรายละเอียดในตารางที่ 14 หน้า 121)

ตามลักษณะทางกายภาพนั้น ปัตตานีเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง และที่ชายทะเลมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ สัตว์น้ำ นาเกลือ มะพร้าว เป็นต้น ประชาชนส่วนใหญ่อาชีพทำนาข้าว ทำนาเกลือ ประมง ค้าขาย ทำสวน เลี้ยงสัตว์ รับราชการ รับจ้าง ฯลฯ จังหวัดปัตตานีเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 1 แห่งที่อำเภอเมืองปัตตานี โรงพยาบาลจังหวัด 1 แห่ง จังหวัดปัตตานีอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบกับที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล และมีแม่น้ำปัตตานีไหลผ่าน ทำให้มีอากาศอบอุ่นตลอดทั้งปี และมีฝนตกชุกระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม ปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยราว 1,700.8 มิลลิเมตร⁶

ในด้านการคมนาคมขนส่งนั้น จังหวัดปัตตานีมีการคมนาคมขนส่งได้ 3 ทางคือ ทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ โดยทางรถยนต์อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครราว 1,377 กม. ทางด้านอุตสาหกรรมนั้น มีโรงงานทั้งสิ้นกว่า 781 โรง โดยร้อยละ 88 เป็นอุตสาหกรรมผลิตโลหะ เครื่องจักรและอุปกรณ์การขนส่ง รองลงมาคือ อุตสาหกรรมผลิตภัณฑอาหาร เครื่องดื่ม นอกจากนี้

⁶ เทศบาลเมืองปัตตานี, แผนพัฒนาเทศบาลเมืองปัตตานีระยะปานกลางปี พ.ศ.2530-2534.

ตารางที่ 13 จำนวนราษฎรและจำนวนบ้านของจังหวัดปัตตานี ในปี พ.ศ. 2533

อำเภอ/ กิ่งอำเภอ	ประชากรรวม (คน)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	จำนวนบ้าน (หลังคน เวียน)
จังหวัดปัตตานี	537,542	264,266	273,276	94,765
อำเภอเมืองปัตตานี	53,047	26,400	26,647	10,430
อำเภอโคกโพธิ์	59,477	28,725	30,712	11,511
อำเภอหนองจิก	61,925	30,132	31,793	9,798
อำเภอปะนาเระ	38,876	19,121	19,755	6,816
อำเภอมายอ	44,885	22,355	22,530	7,230
กิ่งอำเภอทุ่งยางแดง	13,938	7,010	6,928	2,361
อำเภอสายบุรี	40,549	19,704	20,845	6,969
กิ่งอำเภอไม้แก่น	8,952	4,321	4,631	1,835
อำเภอยะหริ่ง	67,197	33,062	34,135	10,395
อำเภอยะรัง	71,876	35,311	36,565	10,839
กิ่งอำเภอกะพ้อ	11,813	5,752	6,061	2,202
กิ่งอำเภอแม่ลาน	12,274	5,807	6,467	2,375
เทศบาลตำบลชะลุบับ	11,168	5,602	5,566	2,256
เทศบาลเมืองปัตตานี	41,605	20,964	20,641	9,748

ที่มา : งานสถิติเดินสะพัด กองรายงานสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

ตารางที่ 14 มีสียัดและจำนวนคณะกรรมการประจำมีสียัด (อิหม่าม คอเค็บ และบิหลัน) ของจังหวัดปัตตานีในระหว่างปี พ.ศ.2534 แยกเป็นรายอำเภอและกิ่งอำเภอ

ลำดับ	อำเภอ/กิ่งอำเภอ	มีสียัด	อิหม่าม	คอเค็บ	บิหลัน
1	เมืองปัตตานี	52	52	52	52
2	โคกโพธิ์	48	48	48	48
3	หนองจิก	65	65	65	65
4	ปะนาเระ	32	32	32	32
5	มายอ	55	55	55	55
6	สายบุรี	60	60	60	60
7	ยะหริ่ง	73	73	73	73
8	ยะรัง	88	88	88	88
9	กิ่งอำเภอทุ่งยางแดง	25	25	25	25
10	กิ่งอำเภอไม้แก่น	12	12	12	12
11	กิ่งอำเภอกะพ้อ	19	19	19	19
12	กิ่งอำเภอแม่ลาน	11	11	11	11
	รวม	540	540	540	540

ที่มา : ข้อมูลจากศาลากลางจังหวัดปัตตานี ปี พ.ศ.2534

นั้นก็ได้แก่ ผลิตภัณฑ์คอนกรีต โรงพิมพ์ ผลิตภัณฑ์และพลาสติก โรงงานทำพองน้ำ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมขนาดกลางและเล็กใช้แรงงานคนน้อย

ส่วนทางด้าน การปกครองนั้น จังหวัดปัตตานีแบ่งการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ กับ 4 กิ่งอำเภอ มี 112 ตำบล 570 หมู่บ้าน มีการปกครองท้องถิ่นรูปแบบองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาล 4 แห่ง และสุขาภิบาล 8 แห่ง (สำหรับรายละเอียดของเขตการปกครองระดับอำเภอและกิ่งอำเภอนั้นมีรายละเอียดแสดงไว้ในแผนที่แล้ว) ปัตตานีก็ถือว่าเป็นจังหวัดหนึ่งที่มี

ปัญหาเกี่ยวกับการปกครอง เช่นเดียวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้อื่นๆ กล่าวคือ ปัญหาการขยาย เม
 แปรแยกดินแดนเพื่อจัดตั้ง ระบบการปกครองอย่างอิสระของชาวไทยมุสลิม ซึ่งเกิดขบวนการต่างๆ
 หลายขบวนการนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2503 เป็นต้นมา อาทิเช่น ขบวนการแนวหน้ากู้เอกราชช เด
 ปัตตานี (National Liberation Front of Pattani) ขบวนการแนวหน้าปฏิวัติแห่งชาติ
 (Liberation Front of Pattant) ขบวนการแนวหน้าปฏิวัติแห่งรัฐปัตตานี (Liberation
 Front of Republic Pattani) และขบวนการชาวมุสลิม (Zabeliliah) เป็นต้น⁷

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ประชาชนส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในจังหวัดปัตตานี เป็นผู้ที่มีถือศาสนา
 อิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอำเภอยะหริ่ง และยะรัง ขณะที่ประชาชนที่มีถือศาสนาพุทธ
 กระจายอยู่ประปรายตามอำเภอต่างๆ และมีมากที่สุดในพื้นที่อำเภอโคกโพธิ์ ประชาชนคนไทยที่มี
 ความแตกต่างกันในด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ สองกลุ่มนี้จึงดูเหมือนจะมีแนวความคิด
 ในด้านต่างๆ รวมทั้งทางด้านการเมืองแตกต่างกันด้วย ลักษณะที่แสดงถึงแนวความคิดทางการเมือง
 ที่แตกต่างกันลักษณะหนึ่งก็ได้แก่ การที่เกิดขบวนการแบ่งแยกดินแดนขึ้นหลายกลุ่มดังกล่าวข้างต้น

ในส่วนของประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามนั้น จะดำเนินชีวิตโดยผูกพันกับแนวความคิด
 ความเชื่อและแนวทางปฏิบัติของศาสนาอย่างใกล้ชิด ใช้ภาษา มาลาเยเป็นภาษาพูดเฉพาะกลุ่ม ทั้งนี้
 จะมีผู้นำทางศาสนา คือ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ซึ่งเป็นกรรมการประจำแต่ละมัสยิด เป็นผู้มาใน
 การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นผู้นำทางสังคมในด้านอื่นๆ ด้วย สังคมของประชาชนที่
 นับถือศาสนาอิสลามหรือที่เรียกว่า "ชาวไทยมุสลิม" จึงมีลักษณะเฉพาะตัวหลายอย่างแตกต่างจาก
 สังคมของคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธและอื่นๆ เพื่อให้การศึกษา เรื่องแนวความคิดของผู้นำศาสนา
 อิสลามในจังหวัดปัตตานีที่มีต่อระบบพรรคการเมืองไทย มีความชัดเจนเป็นพื้นฐาน หัวข้อต่อไปจึง
 จะเน้นศึกษาผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีเพื่อให้เห็นภาพผู้นำศาสนา คือ อิหม่าม คอเต็บ
 และบิหลัน ชัดเจนยิ่งขึ้น

⁷ สำนักงานจังหวัดปัตตานี, ขบวนการโจรก่อการร้ายในจังหวัดปัตตานี (เอกสาร
 วิจารณ์), หน้า 1-13.

ผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี

โดยทั่วไปแล้ว ผู้นำศาสนาอิสลามมีอยู่ในทุกระดับของสังคม กล่าวคือ ผู้นำในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน รวมทั้งในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) และมียึดผู้นำศาสนามีหน้าที่สำคัญในการสอนหลักศาสนาอิสลามและให้คำปรึกษาแก่ชาวมุสลิมในเรื่องของการดำรงชีวิตตามหลักศาสนา ในบางครั้งผู้นำในระดับอิหม่ามต้องทำหน้าที่ในการตัดสินความ และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่างๆ ของคนในชุมชนด้วย จนทำให้ผู้นำศาสนาอิสลามมีอิทธิพลในตำแหน่งสูงมากในสังคม

องค์การผู้นำทางศาสนาสูงสุดของจังหวัดปัตตานีก็คือ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งประกอบด้วย ประธานคณะกรรมการ รองประธานคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ คือฝ่ายศาสนา ฝ่ายปกครอง กรรมการฝ่ายต่างๆ คือฝ่าย ชารีอะห์กอฎี ฝ่ายชากาด ฝ่ายการเงิน ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายเศรษฐกิจ และเลขานุการ

ส่วนผู้นำในระดับที่ต่ำลงกว่าจังหวัด ก็ได้แก่ คณะกรรมการประจำมัสยิดต่างๆ มีมัสยิดละ 12 คน รวมจำนวน 540 มัสยิดทั่วทั้งจังหวัดปัตตานี ผู้นำทางศาสนาในระดับสูงในแต่ละมัสยิดก็ได้แก่ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ซึ่งโดยทั่วไปในอิหม่ามจะทำหน้าที่เป็นประธานกรรมการ มีคอเต็บเป็นรองประธานกรรมการ ในจำนวน 540 มัสยิดของจังหวัดปัตตานีนั้นกระจายกระจายอยู่ในอำเภอและกิ่งอำเภอต่างๆ ทั้ง 12 แห่ง โดยอำเภอยะรังมีมัสยิดมากที่สุด 88 แห่ง รองลงมาคืออำเภอยะหริ่ง และสายบุรี มีจำนวน 73 และ 60 ตามลำดับ เหตุนี้ในอำเภอยะรังจึงมีอิหม่ามอยู่ 88 คน คอเต็บ 88 และบิหลัน 88 คน ตามจำนวนมัสยิด เช่นเดียวกับอำเภอยะหริ่งที่มีอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน จำนวนเท่ากับจำนวนมัสยิดคือ ตำแหน่งละ 73 คน และอำเภอสายบุรีมีจำนวนอิหม่าม คอเต็บ และบิหลันเท่ากัน คือ 60 คน

จากจำนวนอิหม่าม 540 คน คอเต็บ 540 คน และบิหลัน 540 คน รวมเป็น 1,620 คน ทั่วทั้งจังหวัดปัตตานีนั้น ได้คัดเลือกเป็นจำนวนตัวอย่างในการสัมภาษณ์จำนวน 150 คน โดยแบ่งเป็นอิหม่าม 50 คน คอเต็บ 50 คน และบิหลัน 50 คน โดยให้กระจายออกไปในอำเภอและกิ่งอำเภอต่างๆ ครอบคลุมอำเภอและกิ่งอำเภอ ทั้งนี้ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ตามแบบ (โปรดดูแบบการสัมภาษณ์ในภาคผนวกท้ายเล่ม) แล้วนำมาวิเคราะห์สรุปเพื่อค้นหาแนวความคิดของผู้นำศาสนาเหล่านี้ที่มีต่อระบบพรรคการเมืองไทย โดยรายละเอียดต่างๆ นั้นได้ประมวลไว้ในบทต่อไป